EMIL POPŁAWSKI*

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW

Rozwój semantyczny wyrazu *talent* w gwarach polskich

Słowa kluczowe: semantyka leksykalna, *talent*, gwary polskie, język polski.

https://doi.org/10.31286/JP.001064

Uwagi wstępne

Przeglądając poświadczenia wyrazu *talent* w największym w polszczyźnie zasobie słownictwa gwarowego – kartotece *Słownika gwar polskich* PAN (KartSGP PAN)[1], natrafiamy – obok obecnych w języku literackim – na inne znaczenia tego słowa. Tu od razu należałoby wskazać, że przedmiotem opisu niniejszego opracowania nie będą pierwotne znaczenia wyrazu *talent*, dziś historyczne. *Talent* był w starożytności nazwą jednostki wagowej (głównie złota lub srebra) albo pieniężnej o dużej wartości. W tych znaczeniach pojawia się w polszczyźnie – poza przekładami Biblii – w tekstach opisujących realia świata starożytnego. W wypowiedziach gwarowych nie zarejestrowałem ich ani razu.

Wspomniana kartoteka zawiera ekscerpty ze źródeł drukowanych (w tym m.in. ze *Słownika gwar polskich* Jana Karłowicza[2]) i zapisy rękopiśmienne. Jest podstawą opracowywania monumentalnego *Słownika gwar polskich* (SGP PAN). W KartSGP PAN znalazły się 73 poświadczenia wyrazu *talent*, z których ponad ⅔ pochodzi ze źródeł drukowanych[3]. Najstarsze relacje sięgają 2. połowy XIX wieku.

Kilka poświadczeń *talentu* (w sumie 4 – jedno ze źródła drukowanego i trzy rękopiśmienne) zawiera kartoteka *Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*[4] (KartSGOWM)[5]. Relacje rękopiśmienne, ze względu na brak szerszego kontekstu, nastręczają trudności

* emil.poplawski@ijppan.pl; ORCID: 0000-0003-4355-4516

1 W wersji papierowej znajduje się w Instytucie Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, a w wersji elektronicznej, w otwartym dostępie, w Repozytorium Cyfrowym Instytutów Naukowych (RCIN-ie): https://rcin.org.pl/ijp/dlibra/publication/37156. Uwzględniam również uzupełnienia kartoteki o nowe źródła drukowane.

2 Dodać należy, że w *Słowniku gwar polskich* J. Karłowicza wyraz *talent*, podobnie jak większość zarejestrowanych w nim leksemów, został zilustrowany poświadczeniami ze źródeł drukowanych. W niniejszym opracowaniu sięgam właśnie do tych prymarnych notacji.

3 Te rachunki uwzględniają każde wystąpienie wyrazu *talent* (czasem w jednym źródle pojawia się on kilka razy). Tak samo zostały policzone poświadczenia z KartSGOWM, KartSGŚ oraz z KorSpis.

4 Dotąd ukazał się do litery R (t. 9, 2023 rok).

5 W wersji papierowej znajduje się w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie, a w wersji elektronicznej, w otwartym dostępie, w Repozytorium Cyfrowym Instytutów Naukowych (RCIN-ie): https://rcin.org.pl/publication/19099.

interpretacyjnych. Zaliczyłem je (podobnie jak poświadczenie z druku) do podstawowego znaczenia *talentu*, dotyczącego zdolności, uzdolnienia, predyspozycji do czegoś, opatrując stosownymi komentarzami.

Cztery nowe poświadczenia rękopiśmienne zawiera kartoteka *Słownika gwar śląskich*[6] (KartSGŚ). Odnoszą się one również do podstawowego znaczenia *talentu*. W tych zapisach brak jednak cytatów z gwarowych wypowiedzi. Najstarszy z nich pochodzi także z 2. połowy XIX wieku[7].

Sporo poświadczeń (w sumie 10) dostarcza powstały przed kilku laty w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie korpus współczesnego języka mówionego mieszkańców Spisza – *Korpus Spiski* (KorSpis)[8]. *Talent* pojawił się w wypowiedziach pięciu respondentów z czterech wsi: trzech kobiet i dwóch mężczyzn, reprezentujących różne pokolenia. Te materiały również zostały uwzględnione w niniejszym opracowaniu. Poświadczenia z KorSpis odnoszą się niemal wyłącznie do podstawowego znaczenia *talentu*.

Prezentacja materiału

Pozyskane konteksty użyć zostały uporządkowane według znaczeń oraz z podziałem na dialekty[9], w których ramach starałem się ułożyć je chronologicznie[10]:

1. ‘zdolność, uzdolnienie, predyspozycja do czegoś’[11]

Śl: *Talent*, *-u* Śl[12] (KartSGŚ); *Lud z wczesnego zamiłowania dzieci do pewnych rodzajów pracy wróży o ich zdolnościach: Jak uż mo ty napady uod dziecka, to mu wielki talynta przichodzom do głowy*[13] Istebna[14] ciesz (PEŚ III 30); *Talynt*, *-tu* Góra Świętej Anny strzel-opol (OlW 337)[15];

6 Dotąd ukazał się do hasła *masywny* (t. 18, 2024 rok).

7 Dziękuję dr Agacie Haas i dr Marzenie Muszyńskiej z Instytutu Śląskiego w Opolu za udostępnienie materiału z KartSGŚ wraz z objaśnieniami.

8 Wyraz *talent* nie pojawia się w towarzyszącym KorSpis słowniku (https://spisz.ijp.pan.pl/#!/slownik).

9 Wykorzystuję podstawowy w dialektologii polskiej podział na pięć dialektów: śląski (Śl), małopolski (Mp), mazowiecki (Maz), wielkopolski (Wp) oraz kaszubski (Kasz). W takiej kolejności prezentowane są poświadczenia analizowanego wyrazu. Komentarza wymaga dialekt kaszubski. Mocą ustawy sejmowej (DzU z 2005 r. Nr 17, poz. 141) zyskał on w 2005 roku status języka regionalnego. Tradycyjnie jednak był traktowany w językoznawstwie jako jeden z pięciu głównych dialektów polskich. W prowadzonym tu opisie podtrzymuję ten punkt widzenia. Dołączam też relację z Kresów Wschodnich, poprzedzając ją określeniem: Kresy (przy 1. znaczeniu).

10 Poświadczenia datuję na podstawie informacji zawartych w źródłach, a przy ich braku uwzględniam rok wydania publikacji lub zapisania w wypadku rękopisu.

11 Definicje znaczeniowe zasadniczo pochodzą ode mnie. Przy braku cytatów i definicji w źródłach uznawałem, że takie relacje odnoszą się do głównego (pierwszego) znaczenia.

12 Lokalizacje geograficzne podaję w miarę możliwości precyzyjnie: nazwa wsi i skrót powiatu (według aktualnego podziału administracyjnego). Czasem jednak – jak w tym wypadku – trzeba poprzestać na mniej precyzyjnym określeniu. Rozwiązanie wszystkich skrótów geograficznych znajduje się na końcu artykułu.

13 Cytaty zapisane fonetycznie w źródłach podaję w pisowni literackiej (ogólnopolskiej). Wprowadziłem trzy znaki specjalne – *á* i *é*, by zaznaczyć zwężoną (podwyższoną) artykulację samogłosek *a* i *e* (głoski pośrednie między *a* i *o* oraz *e* i *y*; *a* wymawiane jako *o* oraz *e* wymawiane jako *y* zapisuję literami *o* i *y*), a także *ə* na oznaczenie kaszubskiej samogłoski szwa. Nie uwzględniłem udźwięcznień i ubezdźwięcznień oraz zmiękczeń zachodzących w wymowie również w języku literackim. Zachowałem udźwięcznienia międzywyrazowe. Nie ingerowałem w zapisy samogłosek nosowych. Fonetyka przywoływanych cytatów (niemająca w prowadzonej analizie specjalnego znaczenia) jest zatem przedstawiona w uproszczeniu.

Mo talynd do muzyki Jędrysek-Kalety tar-gór[16] (KartSGP PAN)[17]; *Talynt, bes talyntu* Jejkowice ryb (KartSGŚ); *Talynt, -u* Żory[18] (KartSGŚ);

Mp: *Pán Jezus przemówiuł* […] *do niégłe, że mu dá inny talent do życia, z którem możesz żyć bezpiecznie* […] *jak na tem piórze zapiszczysz, to się wszyszczy bedo cieszyć* Zaczarnie tarn (MPKJ I 42); *Syćkik książek napisoł cosi koło trzydziestu. – He, raty przeraty, moc! Talent Boski! – Juści talent, nie co inse* N-tar (GazPodh XVII 29, s. 6); *Talént* Facimiech krak (PJPAN 11, s. 207); *Talynt* Sidzina[19] sus (PJPAN 11, s. 207); *Fto má talant*[20]*, to bedzie grál* Więciórka myślen (PJPAN 11, s. 207); *Má wielgi talent* Samocice dąb-tar (KartSGP PAN); *Tén chłopág má taliént* Żarnowiec kroś (KartSGP PAN); *Talynt* Hyżne rzesz (KartSGP PAN); *Poniezusicek nie umknon mojemu Staskowi talantu na księdza* N-tar (ZborSł 385); *Miał talind do takich różnych robót* Domaniewek poddęb (PJPAN 59, s. 1014); *Wiycie, złodziyj każdy to má talyn, niy* Dursztyn n-tar (Spisz)[21] (ZNUJ 278, s. 25); *Jedna panna urodziła syna. Jaki un bedzie miał talant?* Jacnia zam (KartSGP PAN); *Do nałuki trza mić trochy talentu, bo inacy to nic z tego nie bedzie* Sierosławice konec (KartSGP PAN); *Mo talint do rysowania. Mo talint do śpiewaniá* Brudzewice opocz (KartSGP PAN); *Ma talént* Dąbrowa Wielka sier (RŁTN XXVI 130); *Mo talynt do wszyskigo, mo do tego pojyńcie* Dąbrowa Wielka sier (RŁTN XXIX 159); *Na talyncie sie urodziół* Podsarnie n-tar (Orawa) (KąśSł II 2, s. 473); *Talynt* Piekielnik n-tar (Orawa) (KąśSł II 2, s. 473); *Mechanik talynt mioł, syćko zrobiył* Łopuszna n-tar (KąśPodh XI 76)[22]; *Krzysiek nie musioł sie długo na basickak ucyć grać, bo to juz widać było od razu jak zacon grać, ze talynt to on do tego mo* Biały Dunajec tatrz (KąśPodh XI 76); *Muzykant to nie bylefto, ino cłek, co mo w sobie talynt.* […] *Zdarzało sie, ze dziecko było barz uzdólnione, utalyntowane i kciało sie mu ucyć, ale ojcowie broniyli, bo byli biydni i nie stać ik było nakładać na nauke. Inyk zaś ni mioł fto zastompić na*

Nie uwspółcześniałem pisowni historycznej. Pojawiające się błędy czy nieścisłości w zapisie poprawiałem według aktualnie obowiązującej normy (najwięcej uzupełnień – w zakresie interpunkcji – poczyniłem w cytatach z KorSpis). Cytaty rozpoczynam wielką literą.

14 W źródle: Istebne.

15 To poświadczenie zawiera również KartSGŚ.

16 Jędrysek od 1951 roku jest dzielnicą Kalet, miasta w powiecie tarnogórskim.

17 To poświadczenie zawiera również KartSGŚ.

18 Żory są miastem na prawach powiatu. Od zachodu graniczą z Rybnikiem.

19 W źródle wcześniejsza nazwa wsi: Sidzina Górna.

20 Pojawiający się nierzadko w gwarowych poświadczeniach zapis *talant* (w sumie kilkanaście razy) oddaje zapewne szeroką wymowę. Raczej trudno dopatrywać się tu wpływu pierwotnej greckiej podstawy *tálanton* (obok późniejszej, łacińskiej: *talentum*, która to miała decydujący wpływ na postać tego wyrazu w różnych językach). Taka wymowa ujawniła się też w formie N. lp *tálantam* (Wr).
Znacznie częściej we wskazanej pozycji wyrazu dochodzi do zwężenia samogłoski *e* (*talént*, *talynt*, a nawet *talint*). Raz pojawia się zapis *talont* (Życzyn gar). Z kolei na terenie gwar jednonosówkowych (ok. Chrzanowa, Lim) odnotowano realizację *talǫnt* (też *talǫn*). Po jednym razie zarejestrowano wymowę z wtórną nosowością *talęnt* (Nowe Guty pis – KartSGOWM) oraz ze zmiękczonym *l*: *taliént* (Żarnowiec kroś), a kilkukrotnie ze skróconym wygłosem – *talyn* i *talǫn*. Jeśli chodzi o formy fleksyjne, to nierzadko pojawia się dawna postać M. lm – *talenta* i *talynta* (wskazana obocznie do współczesnej jeszcze w SW VII 13).

21 W nawiasach podaję czasem dodatkowe określenia geograficzne.

22 Cytaty ze źródeł drukowanych przywołane w KąśPodh podaję za tym słownikiem. Wyjątkiem jest GazPodh XVII 29, z której przywołuję nieco inny fragment tego samego tekstu.

gazdówce, bez to marnowały sie talynta N-tar (KąśPodh XI 76); *Ma nieprawdopodobny talent, potrafi wszystkie słowa po frydmańsku powiedzieć.* […] *Ja nawet nie wiedziała, że ona ma taki talent do śpiewania, bo ona taka cicha i zawsze przychodziła, i zawsze się gdziesi poprzytulała, i zawsze taka była spokojna.* […] *On chyba ma talent, bo gadam, ma dobry słuch i chyba coś skrzypcami* Frydman n-tar (Spisz) (KorSpis); *Dobrze się tu uczył strasznie i nauczyciel go gada rodzicom, że, żeby go dali* […] *do tej, do szkoły, nie? Że jest zdolny bardzo* […] *Może się tam akurat jego talent rozwijał i spełniał, a tu, kto wie, może by ino został takim zwykłym człowiekiem, nie?* […] *Ludzie go też szanowali, że był był dobrym doktorem* Trybsz n-tar (Spisz) (KorSpis); *Jego mama gadała, że wstawał rano o szóstej, brał skrzypce do ręki, nie umiał grać, ale pitolił strasznie, i szukała nauczyciela dla niego* […] *Ma chłopiec talent i jest pracowity, i chce* Krempachy n-tar (Spisz) (KorSpis); *Miałam może troszkę zamiłowanie do gotowania, nie wiem, może mi Pan Bóg taki dał talent* Kacwin n-tar (Spisz) (KorSpis); *Ja miał już talent od dziecka.* […] *A dziadek był dobrym muzykiem.* […] *Widzieli, że mam talent dobry.* […] *Gregoriankę, jak otwarł lekcjonarz, to ja śpiewał jak jak porawnie z nut.* […] *Talent po dziadkowi widać trochę zdziedziczył, ale ni… nie jestem na tyle jak dziadek, był bardziej zdolny. Jeszcze był małym chłopcem, to sobie sam skrzypce zrobił* Kacwin n-tar (Spisz) (KorSpis);

Maz: *Naleźliby sia ludzie zdolni czyli z tálantam do psióra i do pazla* (*pędzla*), *do táńca* i *różańca* Wr (NT I 215[23]); *Ja nabardzi tak mózie: to má swoj talent trzimać. Kur psieje – to i jo tedi tak godom. To ma swój talent* Wielbark[24] szczyc (KartSGOWM)[25]; *Tego talęntu ni ma do tego* Nowe Guty pis (KartSGOWM); *Bardzo mioł talont do scyrbanio*[26] *dżrzewa* Życzyn gar (KartSGP PAN); *Tén chłopak ni ma zadnégo taléntu w głohie* Janki Młode ostroł (KartSGP PAN); *Mniał talénd do muziki. Ni ma taléntu, głómb taki* Obręb żur (KartSGP PAN); *Un ma talend do rachunków* Huszcza bial-podl (KartSGP PAN);

Wp: *Ten chłopyszek uczył sie dobrze pisać, czytać i bardzo dobry talent mioł* Morownica kościań (Pozn VI 78)[27]; *Anteg mioł talind do skrzypiec* Kramsk koniń (KartSGP PAN); *Jo miołam talant do* śpiwu. *Talant/talent* Ciechocin gol-dobrz (KartSGP PAN); *Nié kożdi ma taland do nałuki* Jeleń tcz (KartSGP PAN); *Talynta* (M. lm) Zielona Wieś rawic (PKJP III 3, s. 169); *Mój brad Wojcziech mniał talénd do muziki* Trzciano kwidz (GMalb II 2, s. 200); *Ludzie mają różne talenty. Anusia miała talénd wyszywanió*[28] *i do śpiéwu. Talant/talént* Podróżna złotow (B IV 450);

23 W drugim wydaniu *Wyboru polskich tekstów gwarowych* (NT II) nie uwzględniono tekstu, z którego pochodzi niniejszy cytat.

24 Wielbark w 2019 roku odzyskał status miasta (utracony w 1946 roku).

25 Cytaty z KartSGOWM pochodzące z badań terenowych (prowadzonych w latach 50. XX wieku), zapisywane na ogół ręcznie podczas wywiadów dialektologicznych, z oczywistych względów nie oddają szerszego kontekstu wypowiedzi. Te okoliczności utrudniają czasem poprawną identyfikację znaczeń niektórych słów. Wydaje się jednak, że przywołane tego typu cytaty z KartSGOWM poświadczają znaczenie podstawowe, dlatego umieściłem je w tym miejscu.

26 W KartSGP PAN znalazło się jedyne poświadczenie wyrazu *szczerbanie*, udokumentowane tym samym cytatem oraz opatrzone definicją 'struganie kozikiem'.

27 W SW ten cytat (nieco zmodyfikowany i bez wskazania źródła) ilustruje gwarowe znaczenie wyrazu *talent* zdefiniowane jako 'zdolność, pojętność' (VII 13). Jest to jedyne poświadczenie tego znaczenia. W świetle prezentowanego w niniejszym opracowaniu materiału mieści się ono w podstawowym znaczeniu *talentu*.

28 Prawdopodobnie zabrakło tu przyimka *do* (albo autor wypowiedzi pomyłkowo go nie użył). W żadnym innym cytacie nie występuje taka konstrukcja składniowa.

Kasz: *Kiej won sę boi robotə i mo talent le na dżada, wurzędnika abo wielgigo pana…* pd.-zach. ok. Kościerzyny (Maj 268[29]); *Szkólni mie rzek, że nasz knáp má talent, że go mómə dac w szkołə*. Normalny człowiek powinien mieć *szesc talentów.* Stąd zwrot o człowieku przemądrzałym: *miec pół talenta za wiele albo miec półsódma talenta. Ten má talent do kradzenia… do picá* Kasz (S V 318);

Kresy: *Ten tylko nie śpiewal, kto nie chcial, albo nie mial do tego talantu* Kustownica (Homel Bruś)[30] (Polgow II 212).

2. 'człowiek obdarzony zdolnościami, umiejętnościami, człowiek uzdolniony'

Mp: *Ja wam pokażę, jakiego, jaki talent, jest tu taki mały Marcin* Frydman n-tar (Spisz) (KorSpis).

3. 'chęć, ochota'

Mp: *Roz se tak siedze w dóma i snujym sie z konta w kont, bok juz nijakiego talyntu do roboty ni mioł* Kościelisko tatrz (KąśPodh XI 76).

4. 'zajęcie, zawód, fach'

Mp: *Jak byś sie nauceł jakiego talentu, to byś zarabiáł* Radkowice starach (KartSGP PAN).

5. 'znajomość czarów'[31]

Mp: *Talant* ok. Bochni i Gdowa wielic (Święt 718); *Dowodząc przechodzenia władzy czarodziejskiej, tak zwanego talantu, z ojca na syna, w braku potomstwa zaś na upatrzonego spadkobiercę, opowiada* (mieszkaniec Targowiska): *Kiejem słuzuł przy wojsku, był tam jeden zołmiérz-carownik, co go się wszyscy báli, bo jak ino chto ź nim zadar, to mu zaraz co na złoś zrobiuł. Ale na tego zołmiérza przysła jakásik choroba, ize misiáł umiérać. Ale umrzéć nimóg, pókil talantu swojego komu nie odezdáł. Upatrzuł se jednego, a to dobrégo i z bogaty fanielije kadéta i ónemu ten talant odezdáł, chociáz ón o tym nie wiedział. Ano jak zołmiérz ten umar, to kadéta zaceny trapić ozmajte złe duchy i dyábli, jak akurat tego zołmiérza. Te duchy donosiły mu wszyćko, co chto o nim gádáł i co chto kej zrobiuł; chociáz* ón *tego kciáł, to duchy i dyábli nie kcieli go odyś* (*odejść*). *Zacąn sie modlić bardzo i stał sie bardzo nábozny, ale i to nic nie pomagało. Gryz sie nieborák bardzo, mártwiuł sie, nedziuł, usech jak scépa, a chodziuł tak jak jaki głupi. Wszyscy sie dziwowali, co mu sie stało. Pragnuł jaz śmierci, ale ni móg umrzéć, bo mu złe duchy nie dały; jaze nareście oddáł ten talant jakiemusik zołmiérzowi z intsy kompanie i dopiéro wtédy umar* Targowisko wielic (ME II 322–323).

29 Część tego cytatu znalazła się jako jedyny przykład użycia wyrazu *talent* w *Pomoranisches Wörterbuch* Friedricha Lorentza (LPW II 536).

30 Wieś w obwodzie homelskim na Białorusi.

31 To znaczenie, tak samo zdefiniowane, odnotowano również jako gwarowe w SW VII 13. Nie ilustruje go jednak żaden cytat.

6. ‘czyjaś działalność, czyjeś dokonania’

Mp: *Kázdy musi uopowiedzieć swój talent uod pocątku do kóńca, jak sie mu ta powodziyło, abo có* Skawa n-tar (Zb V 258)[32].

7. ‘szczęście, pomyślność, powodzenie w życiu’

Mp: *Ale miała talynt, dobrze sie wydała* Hyżne rzesz (KartSGP PAN).

8. ‘ktoś lub coś, kto lub co dostarcza przyjemności’

Mp: *Nic se mnie nie ciesy, ino trzi talenta;* śpiywanie *i granie, i ładne dziywcęta* (w pieśni) Dzianisz tatrz (PPh II 89); *Nic mie nie uwodzi, Ino trzi talynta: Śpiywanie i granie, I ładne dziywcynta* (w pieśni) Groń tatrz (KąśPodh XI 76[33]).

9. ‘rada, wskazówka, przestroga’

Mp: *Przedaje kobiyta talynta do* życiá. […] *kupił se te talynta – jedyn talynt: kaj kaćmárka młodá, żeby tamuk nie nocować, a drugi: jak sie człowiek rozzłości, żeby dać godzinę fólg złości.* […] *ładná kacmárka, kieby* źrybie. *Oh, to talynt kupiony, já tu nocować ni moge.* […] *już chciáł żóne zabić. Ale przypominá mu sie, że* ón *kupiył we wojsku talynt.* […] *tyn talynt ich zbronił od śmierci* Sławków[34] będz (Zb XI 122–124)[35]; *Pán tak pedziáł: Jak ty pudzies z tymi piniądzami do dómu, to ci dajo taki talạnt, abyś ty drugom więncy set jak ściyskami, bo* ściyska *nie zawdy dobrze prowadzi.* […] *Ton pán mu taki talạnt dáł, ze jak przydzie do karcmy, a kacmárka bedzie przemyśná, abo kacmárz kulawy, to zeby tam nie nocował.* […] *Ton pán taki talạnt dáł, co jakby widział cowieka ze zbujowatom abo rysowatom gąmbom, abo cerwónym* łebym, *zeby sie z niym nie schodziył, ani z niym nie rozmáwiáł* Żarki chrzan (MPKJ VII 388–389); *Talạnt* pd. ok. Chrzanowa (MPKJ VII 425).

10. ‘wola sił niezależnych od woli człowieka; zrządzenie Boże, wola Boża’

Mp: *Talạn łod Boga. Przepadło, juz taki talạnt* łod *Boga* Mszana Górna lim (KartSGP PAN); *Juz taki talạn łod Błoga = tak przeznacạne jest od Boga* Lim (KartSGP PAN).

32 Fragment tego cytatu (bez wskazania źródła) jest jedynym poświadczeniem gwarowego znaczenia wyrazu *talent* ‘powodzenie’ w SW VII 13. Dłuższy cytat wskazuje raczej na inne znaczenie.

33 Józef Kąś umieścił tę pieśń pod znaczeniem ‘ochota, chęć’ (KąśPodh XI 76).

34 Sławków od 1958 roku, po odzyskaniu praw miejskich, jest miastem.

35 Początek tego cytatu (bez wskazania źródła) ilustruje gwarowe znaczenie wyrazu *talent* zdefiniowane jako ‘zasada, przestroga’ w SW VII 13.

Analiza znaczeń – uwagi wstępne

Powyższe zestawienie pokazuje, że na gruncie gwar doszło do dalszego rozwoju semantycznego wyrazu *talent*. Przywołajmy jednak najpierw znaczenia tego leksemu, które ujawniły się w polszczyźnie ogólnej – od najwcześniejszych poświadczeń *talentu*. Syntetycznych danych dostarcza artykuł z 2007 roku opublikowany w „Rozprawach Komisji Językowej" Łódzkiego Towarzystwa Naukowego:

1. 'powierzone dobro, dane (komuś) możliwości; dar Boży'
(2. połowa XVI wieku – 1. połowa XVIII wieku)
2. 'umiejętności, zdolności, pozytywne cechy charakteru człowieka'
(od 1. połowy XVII wieku)
3. 'człowiek posiadający talent; człowiek utalentowany'
(od 1. połowy XIX wieku)
4. 'przedmioty nauczania należące do dziedziny sztuki'
(tylko w SJPDor: 2. połowa XIX wieku – 1. połowa XX wieku)

Te znaczenia, nieco odmienne od prezentowanych w słownikach języka polskiego[36], wynikły z analizy kilkuset poświadczeń wyrazu *talent* w różnego typu tekstach oraz w żywej mowie (Popławski 2007: 187–194). W zebranych wypowiedziach gwarowych ujawniło się, obficie udokumentowane, poświadczone w każdym z dialektów (też na Kresach Wschodnich), znaczenie 2., które stało się w polszczyźnie podstawowe. Z kolei znaczenie odnoszące się do człowieka (3. w powyższym zestawieniu) zostało poświadczone tylko raz we współczesnej wypowiedzi mieszkańca Spisza, zarejestrowanej w KorSpis. Zapewne to efekt wpływu języka literackiego. Pierwsze ani czwarte znaczenie w ogóle nie wystąpiły w zebranym materiale gwarowym.

Analiza znaczenia podstawowego

Jakkolwiek zasadnicza część analizy dotyczy gwarowych znaczeń wyrazu *talent*, to nie sposób nie opatrzyć kilkoma uwagami znaczenia podstawowego, zdefiniowanego jako 'zdolność, uzdolnienie, predyspozycja do czegoś'. Jedno z głównych pytań do niniejszego znaczenia dotyczy tego, do jakich zdolności i predyspozycji się ono odnosi, słowem – jaki ma zakres. Właściwie nie jest on ustalony, jednak – tak w gwarach, jak i w języku literackim – pewne umiejętności częściej zyskują miano *talentu*. Chodzi tu przede wszystkim o różnorodne zdolności artystyczne. W zebranym materiale na czoło wysuwa się muzyka:

Mo talynd do muzyki Jędrysek-Kalety tar-gór (KartSGP PAN); *Mniał talénd do muziki* Obręb żur (KartSGP PAN); *Mój brad Wojcziech mniał talénd do muziki* Trzciano kwidz (GMalb II 2 s. 200).

Wskazuje się też – bardziej szczegółowo – na grę na różnego typu instrumentach (nierzadko pojawiają się skrzypce):

36 Odmienności dotyczą wyodrębnienia ogólnego znaczenia 1. oraz braku cechy wybitności w znaczeniu 2.

Pán Jezus przemówiuł […] *do niégłe, że mu dá inny talent do życia, z którem możesz żyć bezpiecznie* […] *jak na tem piórze zapiszczysz, to się wszyszczy bedo cieszyć* Zaczarnie tarn (MPKJ I 42); *Fto má talant, to bedzie grát* Więciórka myślen (PJPAN 11, s. 207); *Krzysiek nie musioł sie długo na basickak ucyć grać, bo to juz widać było od razu jak zacon grać, ze talynt to on do tego mo* Biały Dunajec tatrz (KąśPodh XI 76); *Muzykant to nie bylefto, ino cłek, co mo w sobie talynt* N-tar (KąśPodh XI 76); *Anteg mioł talind do skrzypiec* Kramsk koniń (KartSGP PAN); *On chyba ma talent, bo gadam, ma dobry słuch i chyba coś skrzypcami* Frydman n-tar (Spisz) (KorSpis); *Jego mama gadała, że wstawał rano o szóstej, brał skrzypce do ręki, nie umiał grać, ale pitolił strasznie, i szukała nauczyciela dla niego* […] *Ma chłopiec talent i jest pracowity, i chce* Krempachy n-tar (Spisz) (KorSpis); *Ja miał już talent od dziecka.* […] *A dziadek był dobrym muzykiem.* […] *Talent po dziadkowi widać trochę zdziedziczył, ale ni… nie jestem na tyle jak dziadek, był bardziej zdolny. Jeszcze był małym chłopcem, to sobie sam skrzypce zrobił* Kacwin n-tar (Spisz) (KorSpis);

oraz na śpiew:

Mo talint do śpiewaniá Brudzewice opocz (KartSGP PAN); *Ja nawet nie wiedziała, że ona ma taki talent do śpiewania…* Frydman n-tar (Spisz) (KorSpis); *Widzieli, że mam talent dobry.* […] *Gregoriankę, jak otwarł lekcjonarz, to ja śpiewał jak jak porawnie z nut* Kacwin n-tar (Spisz) (KorSpis); *Jo miołam talant do śpiwu* Ciechocin gol-dobrz (KartSGP PAN); *Anusia miała talénd wyszywanió i do śpiéwu* Podróżna złotow (B IV 450); *Ten tylko nie śpiewal, kto nie chcial, albo nie mial do tego talantu* Kustownica (Homel Bruś) (Polgow II 212).

Liczne konteksty odnoszące się do muzyki wiążą się ze specyfiką kultury ludowej, w której zajmuje ona wyjątkowe miejsce.

W zebranym materiale ujawniają się także inne artystyczne zdolności. Obok przywołanego niedawno cytatu dotyczącego talentu do wyszywania mamy jeszcze takie wypowiedzi: *Mo talint do rysowania* Brudzewice opocz (KartSGP PAN); *Bardzo mioł talont do scyrbanio dżrzewa* Życzyn gar (KartSGP PAN), jak też cytat poświadczający aktywności bliskie artystycznym: *Miałam może troszkę zamiłowanie do gotowania, nie wiem, może mi Pan Bóg taki dał talent* Kacwin n-tar (Spisz) (KorSpis). Niemało poświadczeń odnosi się ponadto do nauki, kształcenia się, postrzeganego w społecznościach wiejskich jako wymagającego odpowiednich predyspozycji:

Do nałuki trza mić trochy talentu, bo inacy to nic z tego nie bedzie Sierosławice konec (KartSGP PAN); *Zdarzało sie, ze dziecko było barz uzdólnione, utalyntowane i kciało sie mu ucyć, ale ojcowie broniyli, bo byli biydni i nie stać ik było nakładać na nauke. Inyk zaś ni mioł fto zastompić na gazdówce, bez to marnowały sie talynta* N-tar (KąśPodh XI 76); *Dobrze się tu uczył strasznie i nauczyciel go gada rodzicom, że, żeby go dali* […] *do tej, do szkoły, nie? Że jest zdolny bardzo* […] *Może się tam akurat jego talent rozwijał i spełniał, a tu, kto wie, może by ino został takim zwykłym człowiekiem, nie?* […] *Ludzie go też szanowali, że był był dobrym doktorem* Trybsz n-tar (Spisz) (KorSpis); *Ten chłopyszek uczył sie dobrze pisać, czytać i bardzo dobry talent mioł*

Morownica kościań (Pozn VI 78); *Nié kożdi ma taland do nałuki* Jeleń tcz (KartSGP PAN) oraz relacja z dialektu kaszubskiego – *Szkólni mie rzek, że nasz knáp má talent, że go mómə dac w szkołə* Kasz (S V 318).

Różne umiejętności intelektualne również są określane mianem *talentu*:

Syćkik książek napisoł cosi koło trzydziestu. – He, raty przeraty, moc! Talent Boski! – Juści talent, nie co inse N-tar (GazPodh XVII 29, s. 6); *Ma nieprawdopodobny talent, potrafi wszystkie słowa po frydmańsku powiedzieć* Frydman n-tar (Spisz) (KorSpis) oraz *Un ma talend do rachunków* Huszcza bial-podl (KartSGP PAN).

W części wypowiedzi ogólnie wskazuje się na szeroki zakres uzdolnień nazywanych *talentem*:

Miał talind do takich różnych robót Domaniewek poddęb (PJPAN 59, s. 1014); *Mo talynt do wszyskigo, mo do tego pojyńcie* Dąbrowa Wielka sier (RŁTN XXIX 159); *Mechanik talynt mioł, syćko zrobiył* Łopuszna n-tar (KąśPodh XI 76).

Szczególne miejsce wśród tego typu poświadczeń zajmuje cytat, w którym szeroki zakres odniesień omawianego znaczenia wyrażono gwarowym frazeologizmem (dodając – zapewne w celu objaśnienia – jego literacki odpowiednik): *Należliby sia ludzie zdolni czyli z tálantam do psióra i do pazla* (*pędzla*), *do táńca i różańca* Wr (NT I 215). Znamienne jest to, że wyrażenie *do pióra i do pędzla* tworzą nazwy przedmiotów kojarzące się ze zdolnościami artystycznymi. Natomiast w zdaniu: *Poniezusicek nie umknon mojemu Staskowi talantu na księdza* N-tar (ZborSł 385) znaczenie analizowanego wyrazu bliższe jest członowi definicji: „predyspozycja do czegoś".

W przywołanych wypowiedziach gwarowych ujawnia się też boskie pochodzenie talentu:

Pán Jezus przemówiuł […] *do niégłe, że mu dá inny talent…* Zaczarnie tarn (MPKJ I 42); *Poniezusicek nie umknon mojemu Staskowi talantu…* N-tar (ZborSł 385); *Może mi Pan Bóg taki dał talent* Kacwin n-tar (Spisz) (KorSpis).

Miejscem występowania talentu ma być głowa jako siedlisko rozumu i myśli:

Talynta przichodzom do głowy Istebna ciesz (PEŚ III 30); *Mo talynt do wszyskigo, mo do tego pojyńcie* Dąbrowa Wielka sier (RŁTN XXIX 159); *Tén chłopak ni ma zadnégo taléntu w głohie* Janki Młode ostroł (KartSGP PAN).

Talent podlega gradacji. Przede wszystkim wskazuje się na jego wysoki stopień: *wielki talynta*, *wielgi talent*, *bardzo dobry talent*, *talent dobry*, *nieprawdopodobny talent*, *taki talent*, *bardzo mioł talont*, także: *trochy talentu*.

W zebranym materiale ujawniły się – obecne również w języku literackim (por. Popławski 2007: 191) – użycia ironiczne: *Wiycie, złodziyj każdy to má talyn, niy* Dursztyn n-tar (Spisz) (ZNUJ 278, s. 25); *Ten má talent do kradzenia… do picá* Kasz (S V 318) oraz cytat o nietypowej składni: *Kiej won sę boi robotə i mo talent le na dżada, wurzędnika abo wielgigo pana…* pd.-zach. ok. Kościerzyny (Maj 268).

Warto odnotować nietypowe użycie *talentu* w omawianym znaczeniu odnoszące się do zwierzęcia: *Kur psieje – to i jo tedi tak godom. To ma swój talent* Wielbark szczyc (KartSGOWM) (por. podobny przykład z języka literackiego w: Popławski 2007: 192).

Należałoby jeszcze zwrócić uwagę na to, że *talent* w omawianym znaczeniu (i tylko w nim) bywa komponentem frazeologizmów: „Normalny człowiek powinien mieć *szesc talentów.* Stąd zwrot o człowieku przemądrzałym: *miec pół talenta za wiele albo miec półsódma talenta*" Kasz (S V 318). Źródło nie podaje jednak, skąd ta liczba i o jakie talenty chodzi. Z kolei cytat: *Na talyncie sie urodziół* Podsarnie n-tar (Orawa) (KąśSł II 2, s. 473) ilustruje prawdopodobnie zwrot *urodzić się na talencie*, przypuszczalnie w znaczeniu 'o człowieku uzdolnionym'. Skłania do tego analogia do takich frazeologizmów, jak: *urodzić się w czepku* (też: *w czepku urodzony*) czy *urodzić się pod szczęśliwą gwiazdą*. W źródle ten cytat nie został jednak potraktowany jako poświadczenie związku frazeologicznego.

Analiza znaczeń gwarowych

Zasadnicza część analizy dotyczy ośmiu pozostałych ujawniających się w gwarach polskich znaczeń wyrazu *talent*. Wszystkie zostały poświadczone na terenie dialektu małopolskiego (głównie południowej jego części), zwykle jednokrotnie. Najstarsze relacje sięgają 2. połowy XIX wieku. Dominacja Małopolski (południowej) może wynikać z tego, że w KartSGP PAN (i jej uzupełnieniach – tu chodzi o KąśPodh XI), z której pochodzą wszystkie te poświadczenia, najbardziej udokumentowany jest ten właśnie obszar dialektalny (i ta jego część; widać to również wyraźnie przy poświadczeniach znaczenia podstawowego). Jednostkowe relacje mogą z kolei budzić wątpliwości dotyczące zasięgu wyodrębnionych znaczeń. Czy nie jest on ograniczony do niewielkiej grupy osób (np. połączonych więzami rodzinnymi – przejaw familektu) albo czy nie są one wręcz indywidualizmami (może nawet błędnymi użyciami)? Warto zwrócić uwagę na pewną okoliczność, choć raczej trudno ją traktować jako choćby cząstkowe wyjaśnienie. Otóż w każdym z czterech podstawowych źródeł materiału (KartSGP PAN, KartSGOWM, KartSGŚ oraz KorSpis) wyraz *talent*, podobnie jak inne, wystąpił spontanicznie, w sposób nieprowokowany. Z jednej strony zatem mamy rzeczywisty, wartościowy materiał, z drugiej – brak kompleksowych badań w opisywanym zakresie.

Przyjrzyjmy się kolejno ujawnionym znaczeniom gwarowym. Trzecie, zdefiniowane jako 'chęć, ochota', wykazuje pewne podobieństwa do znaczenia podstawowego. Ilustrujący je cytat pochodzi z opowieści Józefa Pitonia (ur. w 1932 roku), zamieszczonej w zbiorze *Holne bajdy* wydanym w Krakowie w 2002 roku. Autor jest uznawany za jednego z najlepszych gawędziarzy podhalańskich. Być może w tekście na poły literackim doszło do przesunięcia znaczeniowego, które nie pojawiło się nigdzie indziej. Z kolei znaczenia czwarte i piąte, opatrzone definicjami – 'zajęcie, zawód, fach' i 'znajomość czarów', można uznać za ukonkretnione wobec

podstawowego: 'zdolność, uzdolnienie, predyspozycja do czegoś'. Zwraca tu uwagę odniesienie do magii. Może jego inspiracją była tajemnica, jaka towarzyszy temu, że ktoś ma pewne specjalne umiejętności, a inny nimi nie dysponuje. Dodajmy, że to znaczenie zostało poświadczone dwukrotnie, ale na tym samym terenie (powiat wielicki i okolice Bochni), w pracach jednego autora, opublikowanych pod koniec XIX wieku. Natomiast znaczenie szóste: 'czyjaś działalność, czyjeś dokonania', zdaje się ogólniejsze wobec podstawowego. Kolejne dwa znaczenia odnoszą się do ludzkiej egzystencji – 'szczęście, pomyślność, powodzenie w życiu' (7.) oraz 'ktoś lub coś, kto lub co dostarcza przyjemności' (8.). Oba kontynuują prawdopodobnie pozytywne konotacje znaczenia podstawowego. Znaczenie ósme dokumentują cytaty ze szczególnego typu tekstów, mianowicie z pieśni, z Podhala. Mamy tu do czynienia z bardzo podobnymi wersjami tej samej pieśni. Rodzi się pytanie, czy nie jest to szczególne użycie omawianego wyrazu, warunkowane poetyką i prozodią, wsparte rymem *talenta – dziywcęta* / *talynta – dziywcynta*. Trudno o jednoznaczną odpowiedź. Wreszcie dwa ostatnie znaczenia: w 9., zdefiniowanym jako 'rada, wskazówka, przestroga', także można dopatrywać się pozytywnej treści. Jest ono poświadczone aż trzykrotnie, przy czym dwa razy z tego samego źródła drukowanego. Odnotowano je na południe i na północ (bliżej Olkusza) od Chrzanowa, w opracowaniach wydanych pod koniec XIX i na początku XX wieku, w dwóch opowiadaniach, w których pojawiają się podobne motywy, spisanych z ust mieszkańców tych terenów. Być może zatem omawiane znaczenie ujawniło się tylko w ludowych opowieściach, zawierających elementy fikcji, co mogło wpływać na modyfikacje i przesunięcia znaczeniowe wyrazów, podobnie jak we wspomnianej gawędzie J. Pitonia. Ostatnie, 10. zidentyfikowane znaczenie *talentu* w gwarowych wypowiedziach, opatrzone definicją 'wola sił niezależnych od woli człowieka; zrządzenie Boże, wola Boża', poświadczają rękopiśmienne zapisy z Limanowskiego, sporządzone w dwudziestoleciu międzywojennym przez ks. Stanisława Krawczyka, który posługiwał wówczas w parafiach na tamtym terenie. Powstaje tu pytanie, czy pełniona funkcja nie zdeterminowała tych notatek. Na nie także trudno udzielić jednoznacznej odpowiedzi[37].

Konkluzje

Mimo różnorodnych wątpliwości, jakie towarzyszą omawianym znaczeniom, da się je wywieść ze wspólnego źródła. Znaczenie *talentu*, które utrwaliło się jako podstawowe (nie tylko w polszczyźnie), opatrzone w tym opracowaniu definicją 'zdolność, uzdolnienie, predyspozycja do czegoś', wynikło z alegorycznego odczytania ewangelicznej *Przypowieści o talentach* (Mt 25, 14–30). W polszczyźnie ogólnej najpierw dało się zaobserwować bardziej subtelne, bliskie biblijnemu kontekstowi znaczenie metaforyczne: 'powierzone dobro, dane (komuś) możliwości; dar Boży' (2. połowa XVI wieku – 1. połowa XVIII wieku) (Popławski 2007: 187–189). Później z kolei pojawiły się dwa znaczenia pokrewne: 'człowiek posiadający talent; człowiek utalentowany' (od 1. połowy XIX wieku) oraz 'przedmioty nauczania należące do dziedziny

37 Od wyrazu *talent* nie utworzono wielu derywatów. W języku literackim mamy rzeczownik *beztalencie* oraz przymiotnik *utalentowany*, w gwarach natomiast – oprócz wymienionego przymiotnika – również przymiotnik *talentowny* (też w użyciu rzeczownikowym, na co wskazuje ilustracja tekstowa) (SGL VIII 409). Wszystkie te derywaty kontynuują znaczenie podstawowe.

sztuki' (tylko w SJPDor: 2. połowa XIX wieku – 1. połowa XX wieku), przy czym drugie z nich funkcjonowało tylko przez pewien czas i nie ujawniło się w zebranym materiale gwarowym. W gwarach natomiast, prawdopodobnie efemerycznie i w ograniczonym zakresie, nastąpił znacznie większy rozwój znaczeń metaforycznych niż w języku literackim. Można doszukać się w nich wpływu wspomnianej *Przypowieści o talentach*. Przypomnijmy pokrótce jej treść: pewien człowiek, udając się w podróż, powierzył swój majątek trzem sługom, dając pierwszemu 5 talentów, drugiemu 2 talenty, a trzeciemu 1 talent, każdemu podług jego zdolności. Po powrocie dowiedział się, że pierwszy i drugi, obracając powierzonym kapitałem, powiększyli go w dwójnasób, trzeci zaś, bojąc się swego pana, skrył swój talent w ziemi. Pan dwóch pierwszych służących nagrodził, a trzeciemu słudze odebrał talent i dał temu, który miał ich po pomnożeniu 10. W gwarowych znaczeniach *talentu* można dostrzec wspólną treść: coś człowiekowi danego, coś, w co człowiek został wyposażony (treść zbieżna z pierwszym metaforycznym znaczeniem wyrazu w historii polszczyzny). Można w nich też dostrzegać ludowe przejawy recepcji biblijnego tekstu.

Schematycznie, z pogrupowaniem pokrewnych znaczeń, semantyczny rozwój wyrazu *talent* w gwarach polskich prezentuje się następująco:

Przypowieść o talentach (Mt 25, 14–30)
alegoryczne odczytanie

↓

główne znaczenia metaforyczne

1. 'zdolność, uzdolnienie, predyspozycja do czegoś'

↓

2. 'człowiek obdarzony zdolnościami, umiejętnościami, człowiek uzdolniony'

↓

pozostałe znaczenia metaforyczne, które ujawniły się tylko w gwarach
(podzielone na trzy grupy)

3. 'chęć, ochota'
4. 'zajęcie, zawód, fach'
5. 'znajomość czarów'
6. 'czyjaś działalność, czyjeś dokonania'

7. 'szczęście, pomyślność, powodzenie w życiu'
8. 'ktoś lub coś, kto lub co dostarcza przyjemności'

9. 'rada, wskazówka, przestroga'
10. 'wola sił niezależnych od woli człowieka; zrządzenie Boże, wola Boża'

Takiemu rozwojowi sprzyjał niewątpliwie status gwary jako nieskodyfikowanej odmiany mówionej języka (może też zatarta wiedza na temat znaczeń historycznych *talentu*; przypomnijmy, że nie zostały one poświadczone w analizowanym materiale gwarowym).

Rozwiązanie skrótów geograficznych

Powiaty
będz – będziński (Będzin)
bial-podl – bialski (Biała Podlaska)
chrzan – chrzanowski
ciesz – cieszyński
dąb-tar – dąbrowski (Dąbrowa Tarnowska)
gar – garwoliński
gol-dobrz – golubsko-dobrzyński (Golub-Dobrzyń)
konec – konecki (Końskie)
koniń – koniński
kościań – kościański (Kościan)
krak – krakowski
kroś – krośnieński
kwidz – kwidzyński
lim – limanowski
myślen – myślenicki
n-tar – nowotarski
opocz – opoczyński
ostroł – ostrołęcki
pis – piski (Pisz)
poddęb – poddębicki (Poddębice)
rawic – rawicki
ryb – rybnicki
rzesz – rzeszowski
sier – sieradzki
starach – starachowicki
strzel-opol – strzelecki (Strzelce Opolskie)
sus – suski (Sucha Beskidzka)
szczyc – szczycieński
tar-gór – tarnogórski (Tarnowskie Góry)
tarn – tarnowski
tatrz – tatrzański
tcz – tczewski
wielic – wielicki
zam – zamojski
złotow – złotowski (Złotów)
żur – żuromiński (Żuromin)

Inne
Bruś – Białoruś
Kasz – dialekt kaszubski; Kaszuby
Lim – Limanowskie
Maz – dialekt mazowiecki

Mp – dialekt małopolski
N-tar – Nowotarskie
Śl – dialekt śląski; Śląsk
Wp – dialekt wielkopolski
Wr – Warmia

Źródła materiału językowego[38]

B IV: W. Brzeziński, *Słownictwo krajniackie. Słownik gwary wsi Podróżna w Złotowskiem*, t. 4, Energeia, Warszawa 1995.

GazPodh XVII 29: Z. Jantek, *Pokiel dusa góralsko jest…*, „Gazeta Podhalańska" 1930, R. XVII, nr 29, s. 5–7.

GMalb II 2: G. Górnowicz, *Dialekt malborski*, t. 2: *Słownik*, z. 2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Gdańsk 1974.

KartSGOWM: kartoteka *Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, redagowanego i wydawanego przez Pracownię Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (też online: https://rcin.org.pl/publication/19099, dostęp: 22 listopada 2024).

KartSGP PAN: kartoteka *Słownika gwar polskich*, redagowanego i wydawanego przez Pracownię Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (też online: https://rcin.org.pl/publication/37156, dostęp: 22 listopada 2024).

KartSGŚ: kartoteka *Słownika gwar śląskich*, redagowanego i wydawanego w Instytucie Śląskim w Opolu.

KąśPodh XI: J. Kąś, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. 11, Małopolskie Centrum Kultury „Sokół", Nowy Sącz 2019.

KąśSł II 2: J. Kąś, *Słownik gwary orawskiej*, t. 2, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.

KorSpis: H. Grochola-Szczepanek, R.L. Górski, R. von Waldenfels, M. Woźniak, *Korpus języka mówionego mieszkańców Spisza*, „LingVaria" 2019, nr 1(27), s. 165–180 (*Korpus Spiski* online: https://spisz.ijp.pan.pl/#!/, dostęp: 22 listopada 2024).

LPW II: F. Lorentz, *Pomoranisches Wörterbuch*, t. 2, Akademie-Verlag, Berlin 1970.

Maj: A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubski*, staraniem Stanicy – Zrzeszenia Miłośników Kaszubszczyzny w Toruniu, Toruń 1938.

ME II: J. Świętek, *Zwyczaje i pojęcia prawne ludu nadrabskiego*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne" 1897, t. 2, s. 119–379.

MPKJ I: T. Gawin, *Teksty w gwarze zaczarnieńskiej*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie" 1904, t. 1, s. 37–50.

MPKJ VII: P. Jaworek, *Gwary na południe od Chrzanowa*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie" 1915, t. 7, s. 319–426.

NT I: K. Nitsch, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, nakład i własność K.S. Jakubowskiego spółki z ogr. odp., Lwów 1929.

NT II: K. Nitsch, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1960.

OlW: R. Olesch, *Der Wortschatz der polnischen Mundart von Sankt Annaberg*, Osteuropa Institut, Berlin 1958.

PEŚ III: M. Gładysz, *Zdobnictwo metalowe na Śląsku*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1938.

PJPAN 11: M. Kucała, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1957.

PJPAN 59: M. Szymczak, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*[39], cz. 7, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.

PKJP III 3: H. Nowak, *Gwary chazackie w powiecie rawickim*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1970.

Polgow II: *Pol'skie govory v SSSR*, čast' 2: *Issledovaniâ i materialy 1969–1971 gg*, Nauka i Tehnika, Minsk 1973.

Pozn VI: O. Kolberg, *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, seria XIV: *W. Ks. Poznańskie*, cz. 6: *Powieści*, w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1881.

PPh II: *Pieśni Podhala. Antologia*, red. J. Sadownik, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1971.

RŁTN XXVI: K. Dejna, *Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego (PA–POR)*, „Rozprawy Komisji Językowej" 1980, t. 26, Łódź, s. 117–257.

38 Skróty źródeł oraz pozycji w bibliografii w większości przejąłem z SGP PAN.

39 Obecnie wieś Domaniewek leży w powiecie poddębickim (Poddębice).

RŁTN XXIX: K. Dejna, *Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego (SZ–U)*, „Rozprawy Komisji Językowej" 1984, t. 29, Łódź 1984, s. 83–233.

S: B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 5, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972.

Święt: J. Świętek, *Lud nadrabski (od Gdowa po Bochnię). Obraz etnograficzny*, nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1893.

Zb V: W. Kosiński, *Materiały do etnografii górali beskidowych*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej" 1881, t. 5, s. 187–265.

Zb XI: S. Ciszewski, *Lud rolniczo-górniczy z okolic Sławkowa w powiecie olkuskim*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej" 1887, t. 11, s. 1–129.

ZborSł: J. Zborowski, *Słownik gwary Zakopanego i okolic*, oprac. i uzup. z materiałów Autora przez Zespół Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk pod kier. J. Okoniowej, Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Zakopane–Kraków 2009.

ZNUJ 278: J. Bubak, *Spiskie teksty gwarowe z obszaru Polski*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Uniwersytet Jagielloński, Warszawa–Kraków 1972.

Bibliografia

DzU z 2005 r. Nr 17, poz. 141: Ustawa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

Karłowicz J. 1900–1911: *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, nakładem Akademii Umiejętności, Kraków.

Popławski E. 2007: *Z historii słowa* talent *w języku polskim*, „Rozprawy Komisji Językowej", t. 52: *Diachronia w badaniach nad językiem i w dydaktyce szkoły wyższej*, cz. 2, Łódź, s. 187–194.

SGL VIII: H. Pelcowa, I. Gumowska-Grochot, B. Skórska, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. 8: *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2020.

SGP PAN: *Słownik gwar polskich*, red. M. Karaś (*Źródła*, t. 1), J. Reichan (t. 2–9, z. 2), S. Urbańczyk (t. 2–5), J. Okoniowa (t. 6–9, z. 2), B. Grabka (t. 7–10), R. Kucharzyk (t. 9, z. 2–t. 10), t. 1–3, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1977–1991; t. 4–10, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1992–2023.

SJPDor: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.

SW: *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego, Warszawa 1900–1927.

Summary

Semantic development of the word *talent* in Polish dialects

Keywords: lexical semantics, *talent*, Polish dialects, Polish language.

The article concerns the semantic development of the word talent in Polish dialects. This development on dialects was much more complex than in standard language. Primary sources of material are: KartSGP PAN, KartSGOWM, KartSGŚ and KorSpis. As many as eight meanings other than in the history of standard Polish have been revealed in the dialect resources, which can be divided into three groups: I. 'willingness, desire', 'occupation, profession', 'knowledge of witchcraft', 'one's activity, one's achievements'; II. 'happiness, good fortune, success in life', 'someone or something that or which provides pleasure'; III. 'advice, guidance, caution', 'the will of forces beyond the will of man; God's plan, the will of God'. Each of these meanings can be derived from the biblical Parable of the Talents (Matthew 25: 14–30), the allegorical reading of which has led (not only in Polish) to a basic metaphorical meaning: 'ability, aptitude, predisposition for something'.